

Артем Чернов

ПСИХОЛОГІЯ ТЕРОРУ

У цій статті ми намагаємося проаналізувати засоби та методи управління й функціонування «ДНР» і «ЛНР». Відомо, що кожне надіндивідуальне утворення покликане задовольняти потреби своїх членів, виходячи з позиції задоволення людських потреб. Користуючись теоретичною моделлю відомого американського психолога-гуманіста Абрахама Маслоу, ми спробуємо зрозуміти, як функціонують гібриди з російських націоналістів та українських сепаратистів. Піраміда Маслоу побудована за такою логікою: перші дві потреби є базовими, ми їх умовно позначимо, як «нижчі». Це біологічні потреби й гарантування безпеки. З-поміж «вищих» потреб – потреба належності, самоповаги, самовираження.

Відтік біженців із захоплених територій, «шоу» з виборами під дулами автоматів, неможливість вільно висловлювати свої думки та реалізовувати власні права – такий перший урожай імперської політики терору на окупованих територіях.

У психологічній науці домінує переконання, що людина залишається тоді людиною, коли задовольняються її елементарні потреби. Як тільки ці потреби перестають задовольнятися, середньостатистичний громадянин починає підкорятися простим інстинктивним потягам і втрачає вищі психічні функції – почуття власної гідності, моральні якості та бажання самореалізації. Піраміду загальнолюдських потреб розробив і впровадив у психологію Абрахам

Маслоу ще в 1970-х роках. Першою ланкою в ній стоїть задоволення фізіологічних потреб людини як біологічного організму, тобто в цей пункт можна віднести задоволення потреби в їжі та сні. На окупованих територіях, маємо на увазі зону АТО, задоволення навіть цих елементарних потреб залишається під великим питанням. «Гуманітарна допомога», яку «люб'язно» надсилає на окуповані території Росія, має дуже втаємничений уміст. Держава-агресор наполягає, що в «конвоях» харчі, а проте, якщо вони там і є, то прості громадяни отримують їх за певні «послуги». Терористи роздають харчі лише за «правильну» поведінку, таким чином формуючи «умовний рефлекс» у цілого регіону. Якщо це описувати простою схемою біхевіористів: проголосував за потрібного проросійського кандидата – поїв. Підхід заснований на вченні відомого фізіолога І. Павлова.

Наступною – більш високою ланкою піраміди потреб – є почуття захищеності. Базове безумовне відчуття безпеки є ключовим для будь-якого громадянського суспільства. У теорії психофізичного розвитку Е. Еріксона почуття безпеки трактується як базова довіра до світу. На думку вченого, при незадоволенні базового почуття безпеки виникають невротичні розлади. Керуючись свідомим бажанням відчувати себе в безпеці, люди як біологічний вид пішли на створення таких надіндивідуальних об'єднань, як держава. Це завжди було проблемою в Російській імперії. Аналізуючи тамтешню пресу, робимо висновок, що почуття безпеки в Росії – це розкіш. Коли людина, як психічна істота, перебуває в постійній напрузі й очікує розправи над собою, вона готова в таких умовах терпіти будь-яку владу, погодитися на все, аби вижити. Застосування психології терору, тиску на особистість, загрози фізичного знищення є традиційними засобами керування сусідньою державою. Там навіть існує традиція пошуку зовнішнього та внутрішнього ворога, все робиться заради того, щоб не звертати уваги на власні нагальні потреби, проблеми. Новини з України – це улюблене вечірнє шоу росіян. Вони відволікають жителів РФ від своїх бід. Так і на окупованих територіях постійна загроза життю відбиває прагнення людини планувати свій наступний день, думати над подіями, які розгортаються навколо. Такий спосіб мислення формує звичку жити одним днем. Коли загроза власному життю стоїть особливо гостро, в людини виникають панічні стани, які можуть доходити аж до цілковитої втрати розуму. У питанні «вищих» потреб Маслоу наполягав на ієрархічності означеної піраміди. Тобто, за не-

можливості задовольнити «нижчу» ідея про «вищі» просто не виникає. Цей теоретичний постулат був неодноразово критикований ученими-гуманістами.

Наступною ланкою в піраміді потреб є потреба в прийнятті та належності. Вдалою реалізацією цієї потреби, на наш погляд, є Європейське співтовариство. Стисло схарактеризувати цю спільноту можна фразою: «Ми різні, але ми рівні». У цьому аспекті мається на увазі й потреба національного самовизначення, як-от: «Ми поляки» або «Ми українці», окреслення належності до певного етносу, роду. Так, європейська спільнота – це не «місто сонця», там існують свої проблеми, але порівняно з іншими моделями багатонаціональних спільнот ця є найбільш удаюю. На окупованих територіях питання ідентифікації навіть не порушується. Там усе дуже «просто»: є ми і є вони, поки ти з нами, то живи, голосуй за картоплю, працюй за талони або трудодні. Національність людини нікого не цікавить, укотре виводиться новий штучний етнос якихось «новоросів» (за аналогією до колишнього «малорос»). Свою реальну національність людина на окупованих територіях навряд чи отримає. Взагалі, імперії завжди турбувало національне питання. Вони намагалися стерти ідентичність та ліквідувати історичну пам'ять, використовуючи депортації, заборону читати та писати рідною мовою тощо. Аналізуючи минуле і теперішнє, можна зробити просте узагальнення, що в Росії намагаються створити дві великі етнічні групи: «великоросів» – тих, хто користуватиметься всіма благами держави, і всіх інших із формантом -рос – «новоросів», «малоросів» тощо – ці будуть забезпечувати благами «великоросів».

Трохи вище в піраміді потреб ідеться про гідність і повагу. Але гідність і повага людини можливі лише за умови її вільного висловлювання думок. На практиці це відбувається так: я висловлюю свою думку, ви мене вислуховуєте, ви мені кажете свою, я вислуховую вас – потреба задовольняється. Начебто нічого складного. Але треба мати повагу до іншого, щоб вислухати його. Повага відсутня в окупаційній владі: закриття телевізійного каналу кримських татар, спалення української літератури, заяви, що не існує більше України... Ці ознаки явно не свідчать про вільне висловлювання думок. Знову картина світу зводиться до того, що існуємо ми й існує ворог, а ворога треба бити. До речі, це одна із причин, чому жодна угода про перемир'я не працює в повному обсязі. Для того, щоб із кимось починати розмову, потрібно бути впевненим у тому, що співрозмовник вас поважає, в

іншому випадку всі ваші намагання домовитися нанівець зведе його хамство. Потреба людини в гідності також поширюється на недоторканість її власності. Що найперше зробили бойовики? Відібрали в майбутніх «новоросів» найкраще житло, авто, які їм сподобалися, все, що забажали. Звісно, зневага до особистості, приватної власності – це давня комуністична традиція. Але у випадку із Кримом, «ДНР» та «ЛНР» це навіть не комунізм із його колективістськими нахилами, а бандитизм із правом сильного. Тобто, хто сильніший, той і правий. До такого стану речей намагаються «привчити» населення на окупованих територіях, роблячи злочинність «правилом». Використовуючи психологічну термінологію, можемо сказати, що так бойовики формують соціальну установку. Соціальна установка – це певний тип поведінкових стереотипів, які з часом стають нормою життя.

Наступною за ієрархією є потреба пізнання. Аналізуючи її, наведемо думку депутатки РФ від партії «Єдина Росія», голови комітету із протидії корупції Ірини Ярової, яка вважає, що введення в шкільну програму вивчення другої іноземної мови несе «загрозу російським традиціям». І таке ставлення до знання є узвичаєним. Згадаємо розгром педології, генетики, психології, педагогіки в Радянській імперії. Якщо аналізувати навіть тільки психологію, то наслідки впливу на неї радянської системи не загоїлися досі. Про вбивства інтелігенції, цькування вчених вже багато написано... Ось така пізнавальна потреба у великій Росії.

Наступним щаблем у піраміді Маслоу є потреба естетичних переживань. Тут треба відати окупаційній владі належне. Цю потребу вони реалізують у повному обсязі. Багато російських «зірок», і не завжди садистів, відвідують окуповані території з концертами, гастролями. Перше, що зробила окупаційна влада, – це вимкнула українські теле- і радіоканали, замінивши їх російськими – агітаторами за «русский мир». На жаль, наші мас-медіа ще не можуть створювати гідну конкуренцію. Та й багато наших «зірок» роблять вигляд, що воєнна ситуація їх не

стосується. Так висувається з окремих співгромадян історичний «малорос»...

Найвище в піраміді потреб Абрахама Маслоу зафіксовано самовираження особистості. Уважають, що нормальне суспільство повинне спонукати людину до прояву її творчих здібностей. У Західній Європі цей принцип працює, суспільство спонукає індивіда до прояву себе, суспільний лад побудований на принципах поваги й терпимості й адекватно сприймає спрямовану на нього критику. В Америці, приміром, є чимало антиамериканських фільмів, котрі показують недоліки суспільного ладу. Сама атмосфера полігамності думок спонукає людину вдосконалювати себе та своє оточення. Є багато альтернативних напрямів у сучаснім театрі, кінематографії тощо. У Росії ж – усе навпаки: є ми, і є зрадливі вороги, які сплять і бачать, як нашкодити «єдиной и неделимой». Згадаймо хоч би недавній резонанс довкола фільму «Левіафан». Там самовираження особистості відбувається не завдяки, а всупереч; щоб створити якийсь більш-менш удалий культурний продукт, треба сподобатися певним «інстанціям». У Радянському Союзі культура завжди розвивалася не завдяки чомусь, а всупереч... Звичайно, прагнення людини бути людиною неможливо заборонити. Щодо окупованих територій, то вони, орієнтуючись на старі (гібридні!) імперські «мантри», не створять нічого цінного, свого.

Отже, політика керування окупованими територіями – це давня традиція російсько-радянського імперського терору, суть якого зводиться до утисків та позбавлення людини її основних потреб. Коли особу позбавляють їжі, сну, поваги, відчуття безпеки, свободи думки, вона втрачає основні людські якості, зокрема бажання висловлювати свою думку, жити в справедливому суспільстві, самореалізуватися. Позбавлена можливостей реалізувати свої основні потреби людина перестає планувати й намагається жити одним днем, при цьому її зовсім не турбує власна гідність та власні загальнолюдські права. Це шлях від терору до деградації.